

Nicolae Iorga

Școala lui Lazăr

“Muntenii” voiau să-și aibă acum și ei școala de hotărnicii; de aceea și pusese ochii pe Lazăr, care era “inginer” și știa tot meșteșugul pe care, în același loc din Apus, tot la Viena, îl învățase și Asachi. Dar fâgărășeanul nu era om care să fie cîștigat pentru aceasta. Știa desigur științele exacte și cine l-a ascultat a știut ceva agrimensură, deși nu atîta cîtă au putut căpăta de la Asachi ascultătorii lui, tineri sau bătrîni. El nu se mulțamea însă cu așa de puțin: mărturisi eforilor, fără încunjur, că se simte “la orice meșteșug filosoficesc destoinic”, înainte de a începe cursurile de știință înaltă, întocmai ca acelea de la greci, pe care le dorea el, ceru timp să-și pregătească manualele, căci notele luate după explicația lui nu i se păreau satisfăcătoare și voia să se înalțe pînă la grelele înălțimi abstracte ale lui Kant însuși¹.

I se răspunse însă că aceste lucruri pot veni foarte bine și mai tîrziu, dar că deodată trebuie, pe lîngă școala de slovenie, o altă școala românească, în care să se pregătească numai și numai ingineri: materia va fi geografia, predată cu ajutorul hărților - unul din efori tipărise la Viena, la începutul veacului, o hartă generală cu inscripțiile în grecește, un Πίναξ², și numai acelea.

Lazăr primi. Gramatica i se părea folositoare, dar nu voia s-o predea singur, așa încît ceru să se crească, pentru a-l ajuta, la o sută de lei pe lună leafa unui preot, Pavel, care primea pînă atunci numai 70. Din partea lui, directorul era să aibă 3.500 pe an, fără mîncare și locuință. Pentru lecții se dădeau cîteva chilii de la Sf. Sava, unde stăteau atunci, plătind chirie egumenului, “niște carătași nemți”³. La 6 mart 1818, lucrul era încheiat.

Școala înainta răpede. Cu grămada școlarii români treceau de la învățătorul stefanopolit la săracul fâgărășean. Cu toate plîngerile, ocările, batjocurile prin placarde anonime, ce se aruncau pe la ușile oamenilor, după datina grecească revoluționară de atunci, folosind tot așa de puțin ca și batjocurile și uneltirile pe care le făcuse la Iași Gobdelas împotriva lui Asachi - duhul cel nou biruia, cum în chip firesc trebuia să biruiască.

Lazăr era parcă anume făcut pentru a-l înfățișa. Avea fața, ochii, glasul, gestul unui apostol care zguduie, cucerește, întărește. Răpede fu uitată fâgăduiala de a se ține numai de matematică, și eforii se învoiau, din partea lor, nu fără înduioșare patriotică, la această neconținută și patentă călcare a contractului. Prin Lazăr, prin toată lecția lui, ca și prin orice cuvînt ce-i ieșea întîmplător din gură, vorbea crezul îndrăzneț al lui Clain, Șincai și Petru Maior. Zi de zi, se propovăduia ucenicilor nobila obîrșie romană și toate datoriile ce rezultă dintr-însa; zilnic se alăturau jalnicele și umilele împrejurări ale timpului de față, cu toată marea strălucire a unui trecut fără păreche. Niciodată în viața lor tinerii n-au uitat-o, acei tineri pe cari, din nenorocire, nu-i cunoaștem după nume, afară de prea puțini dintre dînșii, sorbeau solia cea bună, care se sălășlui pentru totdeauna în inimile lor rodind viitorul.

Tîrziu de tot, Asachi vorbea cu mîndrie de “școala sa de matematică în limba românească, prin al căreia organ atunce ambele Prințipate s-a deșteptat sentimentul naționalității”⁴. Întâia mișcare a pornit de la el, de la o neapărată nevoie practică a societății în mijlocul căreia el se afla. Dar această mișcare ar fi rămas fără urmări dacă s-ar fi oprit într-o trecătoare instituție cu scopuri mărgenite și apropiate de pămînt. Prin vechea și binecuvîntată întrecere între cele două țări, ea a pătruns însă la București și, aici, Lazăr, acest pribeag din țara cu suferințele cele mai multe, făcu o mare minune de prefacere: din varga de pedagog, din cotul de măsurător al moșiilor el făcu toiagul lui Moise care, lovind în sufletele curate ale unui neam bun, făcu să țîșnească pentru îndestularea atîtor rînduri de urmași apa de viață.

Lazăr își află îndată încă un tovarăș: un ardelean care-și zicea obișnuit Erdeli - Erdélyi, deci, pe ungurește -, iar pentru boierii grecizați Erdeliotul, Ἐρδελιωτις, și purta numele catolic de Ladislau, deci un ungar, sau un nemeș, din Ardeal⁵, dar știutor de românește, ceruse, încă din octombrie 1817, voia de a preda la școala grecească limbile latină și franceză, și chiar dreptul.

Capătă numai sarcina de a învăța pe școlari latinește, pentru cealaltă limbă fiind un dascăl anume. Dar se pare că, între focoșii și fuduii elini, Erdeli nu-și află rostul și astfel peste puțin el făcea filosofic la “școala națională”, lângă Lazăr⁶. El a tradus, dealtfel, în românește, din Moliere și Corneille: *Zgîrcitul și Pompeiu*⁷.

Se pare însă că vremurile bune se duseră odată cu domnia lui Caragea. Reforma lui Șuțu va fi lăsat în părăsire școala „națională”, care împiedica oarecum alte visuri “naționale”, ce erau să se prefacă peste puțin în realitate dușmănoasă și plină de primejdie pentru noi. Lazăr se îndărătnici însă în apostolatul său. Avea cărțile de școală pe care le prelucrase: *Povățuitoriu pentru cetire și scriere*, aritmetică, geografie, avea școlari cari nu mai voiau să asculte alt învățător decât pe acest prooroc. Lipseau numai mijloacele, dar fiecare știa să rabde, sau căuta să ajute după puteri. Și pe atunci trebuie să se fi petrecut scenele de duioasă iubire pentru învățătura cea bună a tinerilor cari veneau cu brațul de lemne la școală, pe care le povestește Eliad, înfățișându-se “copil sărman cu mîinile înghețate pe compasul de fier și pe cretă, spulberat de crivețele iernii în ruinele Sfintului Sava, în mijlocul altor copii mai nevinovați și setoși de învățatură”⁸. Pomenirea la 1821 a unui arhimandrit, Grigore Rîmniceanul, ca “director” al școlilor românești înalte din Principatul muntean nu e fără însemnătate⁹.

Totuși, încă de pe la 1818 Lazăr avea un bun ajutător pentru religie și geografie în călugărul Eufrosin Poteca, despre care se va vorbi aiurea mai pe larg. Pe urmă, când dascălul Veniamin, care, la toate argumentele lui Lazăr că poate fi și filosofic în românește răspundea cu hotărîtorul: “nu va fi”, fu înlăturat pentru necuviință față de Vodă, mulți ascultători de filosofic veniră la dînsul: între ei deosebim pe Nănescu traducătorul și pe Ioan Pandeli, viitorul bursier în Apus, pe Gheorghe Ioanid, pe alt grec, Ioan Palama; celelalte nume sînt tot ale unor boiernasi necunoscuți¹⁰. La profesorul național de aritmetică și filosofic alerga, dealtminterea, cine se întîmpla: lângă copiii de la școlile elementare de pe lângă bisericile Colțea și Sf. Gheorghe, unii “prăvăliași de prin orașe, scriitori de pe la cancelarie”¹¹, negustorii pe care-i îndemna să-l asculte unul dintre ai lor, Alexandru Tell, om călătorit prin Europa, care-și dădu la dînsul pe fiul său Cristea, Christian, mai tîrziu una din căpeteniile de la 1848. Concurența lui Vardalah, venit mai tîrziu, care preda filosofia după Tracy, nu putea să golească sala lui Lazăr. La lecțiile de aritmetică el avea douăzeci de ascultători obișnuiți, la cele de filosofic publicul de tineri și de oameni în vîrstă nu mai încăpea¹².

¹ *Calendar pentru români pe 1848*, anul VII, Iași, 1848, p. 67. v. și Bogdan-Duică, în *Sămănătorul*, III, p. 81 și urm.

² *Ist. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*, II, p. 40.

³ *Școala română*, loc.cit.

⁴ *Calendar pentru români pe 1848*, anul VII, p. 66.

⁵ Reproducînd notița lui Eliad din *Curierul românesc* despre Lazăr, *Foaia pentru minte* din anul 1840 bănuiește că Erdeli ar putea fi din părțile Blajului, iar același Bariț, în *Familia*, I, spune că ar fi fost din ținutul Sibiului.

⁶ *Uricariul*, X, p. 441-442.

⁷ Mărturia lui Eliad, în *Curierul*, pe 1840.

⁸ *Curierul românesc*, pe 1838, nr. 15.

⁹ *Ist. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*, II, p. 524.

¹⁰ Eliad, în *Curierul* pe 1840; de unde în *Foaia pentru minte*, nr. 6 și urm., în *Familia*, I, și în *Lepturariul* lui Pumnul, IV, p. 59 și urm.

¹¹ Poenaru, în *An. Ac. Rom.* pe 1871, p. 118.

¹² *Ibid.*

(N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea, de la 1821 înainte*, I, ed. Rodica Rotaru, Minerva, București, 1983, pp. 17-20)